

MAHALLIY BUDJET DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDA FISKAL SIYOSATNING O'RNI

Ilmiy rahbar: Umarov Ilhomjon Yuldashevich

Andijon davlat texnika instituti

“Menejment” kafedrası mudiri, professor,

Ubaydullayev Ziyodullo Habibullo o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

“Moliya va moliyaviy texnologiyalar” yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish jarayonida fiskal siyosatning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Maqolada mahalliy budjetlar davlat moliya tizimining muhim bo'g'ini sifatida hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini moliyaviy ta'minlashda asosiy vosita hisoblanadi. Maqolada fiskal siyosatning soliqlarni belgilash, daromadlarni taqsimlash hamda budjetlararo munosabatlarni tartibga solishdagi roli tahlil qilingan. Maqolada mahalliy budjet daromadlarining shakllanish manbalari, ularning tarkibi va barqarorligini ta'minlashga ta'sir etuvchi omillar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: mahalliy budjet, fiskal siyosat, budjet daromadlari, soliqlar, budjetlararo munosabatlar, moliyaviy siyosat, hududiy rivojlanish.

Kirish. Mahalliy budjet daromadlarini shakllantirish jarayonida fiskal siyosatning o'rni va ahamiyati davlat moliya tizimining barqaror ishlashida hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Fiskal siyosat orqali davlat iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatib, soliq yukini tartibga soladi, budjet daromadlarini shakllantiradi hamda ularning hududlar o'rtasida adolatli taqsimlanishini ta'minlaydi. Shu jihatdan mahalliy budjetlar daromadlarini shakllantirish jarayoni bevosita fiskal siyosat instrumentlariga bog'liqdir.

Fiskal siyosatning asosiy vazifalaridan biri iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash va davlat budjeti, shu jumladan mahalliy budjetlar uchun barqaror daromad bazasini yaratishdir [1]. Mahalliy budjetlar daromadlari asosan soliqlar, yig'imlar, davlat transfertlari va boshqa tushumlardan shakllanadi. Ushbu jarayonda fiskal siyosat soliq stavkalari, soliq imtiyozlari va soliq bazasini kengaytirish orqali muhim rol o'ynaydi. Masalan, kichik biznes va tadbirkorlik subyektlariga berilgan soliq imtiyozlari hududlarda iqtisodiy faollikni oshiradi va uzoq muddatda budjet tushumlarini ko'paytiradi.

Mahalliy budjet daromadlarini shakllantirishda fiskal siyosatning yana bir muhim jihati budjetlararo munosabatlarni tartibga solishdir. Davlat markaziy budjetdan mahalliy budjetlarga transfertlar, subvensiyalar va dotatsiyalar ajratish orqali hududlar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosibliklarni kamaytiradi. Bu mexanizm ayniqsa iqtisodiy

salohiyati past hududlar uchun muhim bo'lib, ularning ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada barcha hududlarda minimal ijtimoiy standartlar ta'minlanadi.

Fiskal siyosatning mahalliy budjet daromadlariga ta'siri soliq siyosati orqali ham namoyon bo'ladi [2]. Soliq siyosati iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish yoki cheklash orqali budjet daromadlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ishlab chiqarish va eksportga yo'naltirilgan korxonalar uchun yaratilgan qulay soliq muhiti hududiy iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi va budjet tushumlarini oshiradi. Aksincha, soliq yukining haddan tashqari yuqori bo'lishi yashirin iqtisodiyot ulushining oshishiga olib kelishi mumkin.

Mahalliy budjet daromadlarining shakllanishida fiskal siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri soliq bazasini kengaytirish hisoblanadi [3]. Bu jarayonda yangi korxonalarni ro'yxatdan o'tkazish, norasmiy iqtisodiy faoliyatni legallashtirish hamda raqamli iqtisodiyot elementlarini joriy etish orqali soliq to'lovchilar sonini ko'paytirish muhim ahamiyatga ega. Soliq bazasining kengayishi natijasida budjet daromadlari barqaror va prognoz qilinadigan bo'ladi. Shuningdek, fiskal siyosat budjet intizomini mustahkamlashda ham muhim rol o'ynaydi. Budjet mablag'larining maqsadli va samarali sarflanishi fiskal siyosatning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Mahalliy budjetlarda xarajatlar samaradorligini oshirish orqali iqtisodiy resurslardan oqilona foydalanish ta'minlanadi. Bu esa o'z navbatida hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda fiskal siyosatni modernizatsiya qilish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Soliq tizimini soddalashtirish, raqamlashtirish va shaffoflikni oshirish orqali budjet daromadlarini shakllantirish jarayoni yanada samarali bo'lmoqda. Elektron soliq tizimlarining joriy etilishi soliq to'lovchilar uchun qulaylik yaratish bilan birga, soliq tushumlarini nazorat qilish imkoniyatini ham kengaytirdi.

Mahalliy budjet daromadlarini shakllantirishda fiskal siyosatning yana bir muhim jihati iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdir [4]. Iqtisodiy inqirozlar yoki tashqi omillar ta'sirida budjet daromadlari kamayishi mumkin. Bunday vaziyatlarda fiskal siyosat orqali soliqlarni moslashtirish, qo'shimcha moliyaviy manbalarni jalb qilish va budjet xarajatlarini optimallashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu mexanizm iqtisodiyotning barqaror ishlashini ta'minlaydi. Mahalliy budjet daromadlarining samarali shakllanishi hududlarning investitsion jozibadorligiga ham bog'liqdir. Fiskal siyosat investitsiya muhitini yaxshilash orqali yangi kapital oqimini jalb qiladi. Bu esa ishlab chiqarish hajmini oshirib, soliq tushumlarini ko'paytiradi. Shu sababli fiskal siyosat nafaqat daromadlarni taqsimlash, balki iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Mahalliy budjet daromadlarining shakllanish manbalari, ularning tarkibi va barqarorligini ta'minlashga ta'sir etuvchi

omillar davlat moliya tizimida muhim o'rin tutadi. Mahalliy budjetlar hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini moliyalashtirishda asosiy manba bo'lib, ularning daromad bazasi qanchalik mustahkam bo'lsa, hududiy rivojlanish shunchalik barqaror bo'ladi. Shu sababli mahalliy budjet daromadlarining shakllanishi va tarkibini o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mahalliy budjet daromadlari asosan bir nechta manbalar hisobidan shakllanadi. Ularning eng muhim qismi soliq tushumlari bo'lib, bu daromadlar iqtisodiy faoliyat natijasida yaratilgan qiymatning ma'lum qismini davlat budjetiga jalb etish orqali shakllanadi. Soliqlar tarkibiga yuridik shaxslar foyda solig'i, jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i, mol-mulk solig'i, yer solig'i hamda ayrim turdagi aksiz va resurs to'lovlari kiradi. Ushbu soliqlar mahalliy budjet daromadlarining asosiy qismini tashkil etadi va hudud iqtisodiy faolligi bilan bevosita bog'liq hisoblanadi. Ikkinchi muhim manba - bu davlat transfertlari, subvensiyalar va dotatsiyalardir. Ushbu mablag'lar markaziy budjetdan mahalliy budjetlarga hududlar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosibliklarni kamaytirish maqsadida ajratiladi. Iqtisodiy salohiyati past hududlarda budjet daromadlarini to'ldirish va ijtimoiy xarajatlarni moliyalashtirishda transfertlar muhim rol o'ynaydi. Bu mexanizm mamlakat bo'yicha minimal ijtimoiy standartlarni ta'minlashga xizmat qiladi.

Mahalliy budjet daromadlarining tarkibida shuningdek, soliq bo'lmagan tushumlar ham mavjud [5]. Bunga davlat mulkidan foydalanishdan olinadigan daromadlar, jarimalar, yig'imlar, litsenziya to'lovlari va boshqa tushumlar kiradi. Ushbu manbalar soliq daromadlariga nisbatan kichik ulushga ega bo'lsa-da, budjetning umumiy barqarorligini ta'minlashda qo'shimcha moliyaviy resurs sifatida xizmat qiladi. Mahalliy budjet daromadlarining barqarorligi bir qator iqtisodiy va institutsional omillarga bog'liq. Eng muhim omillardan biri hududning iqtisodiy rivojlanish darajasidir. Sanoat, xizmat ko'rsatish va qishloq xo'jaligi rivojlangan hududlarda soliq bazasi keng bo'lib, budjet daromadlari barqaror o'sib boradi. Aksincha, iqtisodiy faollik past bo'lgan hududlarda budjet daromadlari ko'proq transfertlarga bog'liq bo'ladi.

Tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishi ham budjet daromadlarining barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [6]. Kichik biznes va xususiy sektor ulushining ortishi soliq tushumlarini oshiradi va iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi. Shu sababli tadbirkorlik muhitini yaxshilash, ruxsat berish tartiblarini soddalashtirish va investitsion muhitni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Soliq ma'murchiligi sifati ham daromadlar barqarorligida muhim o'rin tutadi. Soliqlarni yig'ish tizimining samaradorligi, raqamlashtirish darajasi va nazorat mexanizmlarining kuchliligi budjetga tushumlarning to'liq va o'z vaqtida kelib tushishini ta'minlaydi. Raqamli soliq tizimlarining joriy etilishi yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirib, budjet daromadlarining shaffofligini oshiradi. Yana bir muhim

omil - demografik holatdir. Aholi sonining o'sishi, mehnat resurslarining ko'payishi va bandlik darajasining oshishi soliq bazasini kengaytiradi. Aksincha, ishsizlik darajasining yuqoriligi budjet daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Hududlararo iqtisodiy nomutanosibliklar ham mahalliy budjet daromadlarining barqarorligiga ta'sir etadi. Ba'zi hududlarda iqtisodiy salohiyat yuqori bo'lsa, boshqalarida past bo'lishi budjet daromadlarining notekis taqsimlanishiga olib keladi. Shu sababli budjetlararo transfertlar tizimi muhim tenglashtiruvchi mexanizm sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, tashqi iqtisodiy omillar ham budjet daromadlariga ta'sir ko'rsatadi. Jahon bozorlaridagi narxlar o'zgarishi, eksport-import hajmlari va global iqtisodiy beqarorlik hududiy iqtisodiyotga bevosita ta'sir etadi. Bu esa soliq tushumlarining o'zgaruvchanligiga sabab bo'ladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mahalliy budjet daromadlarining shakllanish manbalari keng va murakkab tizimni tashkil etadi. Ularning barqarorligi esa iqtisodiy rivojlanish darajasi, soliq siyosati samaradorligi, tadbirkorlik faolligi, demografik holat va institutsional mexanizmlarga bevosita bog'liqdir. Ushbu omillarni kompleks ravishda takomillashtirish mahalliy budjetlarning moliyaviy barqarorligini oshirish va hududlarning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nurmuxamedova B., Kabirova N. "Moliya", O'quv qo'llanma. T.: "Iqtisod-moliya", 2017. 224 b.
2. Nurmuxamedova B.I. Davlat byudjeti. O'quv qo'llanma. – T.: "Iqtisod-moliya", 2018. – 576 b.
3. Malikov T. Byudjet-soliq siyosati. O'quv qo'llanma. – T.: "Iqtisod-moliya", 2019 y. – 376 bet.
4. G'aybullayev O., O'roqov U. O'zbekiston Respublikasida byudjet tizimi va jarayoni. O'quv qo'llanma. – T.: "Baktriya press", 2016. – 168 b.
5. Po'latov D.X, Nurmuxamedova B.I. G'aznachilik. Darslik. – T.: "Sano-standart", 2014. – 272 b.
6. Mehmonov S., Karimova Z., Tursunov A. Byudjet tizimi. Darslik. – T.: "Iqtisod-moliya", 2018 y. – 544 bet.